

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA LOYIHAVIY FAOLIYAT ORQALI SHAKLLANGAN QADRIYATLI MUNOSABATLARNING BARQARORLIGI TA'MINLASH MASALALARI

Nazarova Zulayho Turabovna

Kattaqurg'on davlat pedagogika instituti,

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedراس dotsenti

Аnnotatsiya. Maqolada bo'lajak o'qituvchilarda loyihaviy faoliyat orqali qadriyatli munosabatlarning barqarorligi ta'minlash masalalari, ilmiy-metodik asoslari hamda loyihalashtirish bosqichlari haqida malumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: loyihaviy faoliyat, ma'naviy- axloqiy tarbiya, pedagogik loyiha, madaniy-muloqot, qadriyat, demokratik munosabatlar, ijtimoiy-faollik.

ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОСТИ ЦЕННОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ, СФОРМИРОВАННЫХ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ПОСРЕДСТВОМ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Назарова Зулайхо Турабовна

Доцент кафедры дошкольного и начального образования,

Каттакурганский государственный педагогический институт

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы обеспечения устойчивости ценностных отношений, формируемых у будущих учителей посредством проектной деятельности. Также представлены научно-методические основы данного процесса и этапы проектирования.

Ключевые слова: проектная деятельность, духовно-нравственное воспитание, педагогический проект, культурное общение, ценности, демократические отношения, социальная активность.

ISSUES OF ENSURING THE SUSTAINABILITY OF VALUE-BASED ATTITUDES FORMED THROUGH PROJECT ACTIVITIES IN FUTURE TEACHERS

Nazarova Zulayho Turabovna

*Associate professor of the department of preschool and primary education,
Kattaqurg'on state pedagogical institute*

Annotation. *This article discusses the issues of ensuring the sustainability of value-based attitudes formed through project activities in future teachers. It also provides information on the scientific and methodological foundations of this process as well as the stages of project design.*

Keywords: *project activity, spiritual and moral education, pedagogical project, cultural communication, values, democratic relations, social activity.*

Loyihaviy faoliyat orqali shakllangan qadriyatli munosabatlarning barqarorligi, shuningdek, ta'lim muassasasida mavjud madaniy muhitga ham bog'liq. Agar ta'lim muassasasida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, ijtimoiy tashabbuslar va ijodiy faoliyat qo'llab-quvvatlansa, loyihaviy faoliyatning ta'siri yanada kuchayadi. Bunday muhitda bo'lajak o'qituvchilar o'z qadriyatlarini amalda namoyon qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, loyihaviy faoliyat orqali qadriyatli munosabatlarni shakllantirish jarayonida muayyan qiyinchiliklar ham uchrashi mumkin. Jumladan, talabalarning passivligi, vaqt cheklanganligi, metodik ta'minlanishning etarli emasligi kabi omillar bu jarayon samaradorligini pasaytirishi ehtimoldan xoli emas. Biroq ilmiy-metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilgan loyihaviy faoliyat mazkur qiyinchiliklarni bartaraf etish imkonini beradi. O'qituvchining to'g'ri yo'naltiruvchi roli, aniq maqsad va mezonlarini belgilash, refleksiyaning tashkil etish orqali bu muammolar echimi topiladi.

Natijada, loyihaviy faoliyat ta'lim muhitida qadriyatli munosabatlarni shakllantirishning kompleks mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. U shaxsiy tajriba, ijtimoiy hamkorlik, refleksiya va ijodiy faoliyat orqali bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy identitetini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, ta'lim muhitida loyihaviy faoliyat orqali qadriyatli munosabatlarni shakllantirish ko'p qirrali va dinamik jarayon bo'lib, u axloqiy qaror qabul qilish, raqamli etika, interdissiplinar yondashuv, liderlik va madaniy muloqot kabi yangi yo'nalishlar bilan boyib bormoqda. Bu jarayonning ilmiy-metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishi bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy identitetini zamonaviy talablar darajasida rivojlantirish imkonini beradi.

Ta'lim muhitida loyihaviy faoliyat orqali qadriyatli munosabatlarni shakllantirish masalasida xorijiy va mahalliy pedagogik tajribalarni solishtirib o'rganish mazkur jarayonning samarali mexanizmlarini aniqlash imkonini beradi. Turli mamlakatlar ta'lim tizimida loyihaviy yondashuvga berilgan e'tibor, uning maqsadlari va amalga oshirish shakllari o'ziga xos bo'lsa-da, umumiy jihat sifatida shaxsning ma'naviy-axloqiy kamolotiga qaratilganlikni ko'rish mumkin. Xorijiy pedagogik tajribalarda, xususan, Evropa mamlakatlari va AQSH ta'lim tizimida loyihaviy faoliyat ko'proq kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etiladi. Bu erda asosiy e'tibor bilimlarni o'zlashtirishdan ko'ra, hayotiy ko'nikmalar, ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga qaratiladi. Masalan, Finlyandiya ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida "phenomenon-based learning" (hodisalarga asoslangan ta'lim) modeli qo'llanilib, talabalar real ijtimoiy muammolar ustida loyihalar ishlab chiqadilar. Bu jarayonda adolat, tenglik, jamoaviylik va barqaror rivojlanish kabi qadriyatlar loyihalar mazmuniga chuqur singdiriladi.

AQSH ta'lim amaliyotida service-learning (xizmat orqali o'qitish) modelini misol sifatida keltirish mumkin. Ushbu model loyihaviy faoliyatni jamoatchilik xizmati bilan uyg'unlashtiradi. Bo'lajak o'qituvchilar mahalliy jamoalarda ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalarni amalga oshirish orqali ham kasbiy, ham ma'naviy tajriba orttiradilar. Masalan, ijtimoiy nochor oilalar bolalari bilan ishlash, ekologik tarbiya loyihalarini tashkil etish kabi faoliyatlar talabalarda hamdardlik, fidoyilik va ijtimoiy mas'uliyat

qadriyatlarini shakllantiradi. Bu erda loyihaviy faoliyatning tarbiyaviy ahamiyati uning jamiyat bilan uzviy bog'liqligida namoyon bo'ladi. Yaponiya ta'lim tizimida esa loyihaviy faoliyat axloqiy tarbiya (moral education) bilan chambarchas bog'langan. Bo'lajak o'qituvchilar uchun ishlab chiqilgan loyihalarda jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish, mehnatsevarlik, intizom va hurmat kabi qadriyatlar ustuvor hisoblanadi. Loyihalar jamoaviy mehnat shaklida tashkil etilib, har bir ishtirokchining mas'uliyati va hissasi qat'iy belgilanadi. Bu esa qadriyatli munosabatlarning xulq-atvor me'yorlari sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Xorijiy tajribalarni umumlashtirib aytish mumkinki, ularda loyihaviy faoliyatning qadriyatli yo'naltirilganligi tizimli, institutsional darajada qo'llab-quvvatlanadi. Ta'lim dasturlarida ma'naviy-axloqiy kompetensiyalar aniq belgilab qo'yilgan bo'lib, loyihalar ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Mahalliy pedagogik tajribaga nazar tashlasak, O'zbekiston ta'lim tizimida ham so'nggi yillarda loyihaviy yondashuvga bo'lgan e'tibor sezilarli darajada oshganini kuzatish mumkin. Ayniqsa, pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish davlat siyosati darajasida ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu holat loyihaviy faoliyat mazmunida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirishga qaratilgan loyihalar sonining ortishiga olib kelmoqda.

Mazmuniy-faoliyatli blok loyihaviy faoliyatning amaliy mazmunini belgilaydi. Bu blok xorijiy tajribalarda keng qo'llanilayotgan service-learning, problem-based learning va phenomenon-based learning modellariga tayanadi. Loyihalar mazmuni real ijtimoiy va pedagogik muammolarga yo'naltiriladi hamda talabalarning mustaqil izlanishi, ijodiy yondashuvi va jamoaviy hamkorligini talab qiladi. Masalan, ta'limda inklyuzivlik, raqamli axloq, ekologik tarbiya yoki madaniy muloqot kabi yo'nalishlardagi loyihalar bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy axloqiy muammolar bilan yuzma-yuz qiladi va ularni qadriyatlarga asoslangan qaror qabul qilishga undaydi. Tashkiliy-pedagogik blok modelning amalga oshirish mexanizmini ifoda etadi. Xorijiy tajribalarda o'qituvchi ko'proq fasilitator va maslahatchi rolini bajaradi. Taklif etilayotgan modelda ham pedagog loyiha jarayonini boshqaruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, qo'llab-quvvatlovchi sub'yekt sifatida ishtirok etadi. Ta'lim muhitida

ochiq muloqot, demokratik munosabatlar va ijtimoiy sheriklik ta'minlanadi. Shuningdek, mahalliy jamoalar, ta'lim muassasalari va nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish modelning samaradorligini oshiradi.

Refleksiv-baholovchi blok modelning yakunlovchi va barqarorlashtiruvchi qismi hisoblanadi. Xorijiy ta'lim amaliyotida refleksiya loyihaviy faoliyatning ajralmas qismi sifatida qaraladi. Bo'lajak o'qituvchilar o'z faoliyati natijalarini nafaqat akademik, balki axloqiy nuqtai nazardan ham baholaydilar. Taklif etilayotgan modelda baholash mezonlari quyidagi ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi:

-ijtimoiy faollik;

- jamoaviy hamkorlik;

- axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati;

-mas'uliyat va shaxsiy o'sish dinamikasi. Bu esa qadriyatli munosabatlarning shakllanish darajasini aniqlash imkonini beradi.

Taklif etilayotgan modelning ustun jihati shundaki, u loyihaviy faoliyatni bir martalik tadbir sifatida emas, balki ta'lim jarayonining uzluksiz tarkibiy qismi sifatida ko'radi. Xorijiy tajribalardan farqli ravishda, model milliy ta'lim muhitiga xos ma'naviy talablar va ijtimoiy ehtiyojlarni inobatga olgan holda ishlab chiqilgan. Bu esa uning amaliy qiymatini oshiradi va mahalliy shart-sharoitda samarali qo'llash imkonini yaratadi.

Shunday qilib, xorijiy tajribalar asosida ishlab chiqilgan mazkur model loyihaviy faoliyat orqali bo'lajak o'qituvchilarda qadriyatli munosabatlarni shakllantirishning ilmiy-metodik asoslarini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. U ma'naviy-axloqiy identitetni rivojlantirishda nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlaydigan samarali pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Taklif etilgan loyihaviy faoliyat orqali qadriyatli munosabatlarni shakllantirish modeli ta'lim amaliyotiga bosqichma-bosqich joriy etilishi lozim. Bu bosqichlilik modelning izchil, tizimli va barqaror amalga oshishini ta'minlaydi hamda bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy identitetini rivojlantirishda kutilgan natijalarga erishish imkonini beradi. Amalga joriy etish bosqichlari o'zaro mantiqiy bog'liq bo'lib, har biri keyingi bosqich uchun poydevor vazifasini bajaradi.

Birinchi bosqich tayyorlov-diaagnostik bosqich hisoblanadi. Ushbu bosqichda ta'lim muhitining mavjud holati, bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy rivojlanish darajasi, qadriyatlar tizimi va loyihaviy faoliyatga bo'lgan munosabati o'rganiladi. Xorijiy tajribalarda bu bosqichda so'rovnomalar, intervyular, kuzatuv va refleksiv esseler orqali talabalarning qadriyatli orientatsiyasi aniqlanadi. Mazkur model doirasida ham talabalarning insonparvarlik, mas'uliyat, fuqarolik pozitsiyasi va kasbiy etikaga munosabati diaagnostik vositalar yordamida tahlil qilinadi. Bu ma'lumotlar keyingi bosqichlarda loyihalar mazmunini aniqlash va individual yondashuvni ta'minlash uchun xizmat qiladi.

Ikkinchi bosqich motivatsion-ma'rifiy bosqich bo'lib, u bo'lajak o'qituvchilarda loyihaviy faoliyat orqali ma'naviy-axloqiy rivojlanishga bo'lgan ichki ehtiyojni shakllantirishga qaratilgan. Bu bosqichda talabalarga loyihaviy yondashuvning mohiyati, uning shaxsiy va kasbiy rivojlanishdagi ahamiyati tushuntiriladi. Xorijiy tajribalarda keng qo'llaniladigan "orientation sessions" va "value-based workshops" shakllari ushbu bosqichda samarali hisoblanadi. Talabalar bilan olib borilgan ma'rifiy mashg'ulotlar, muammoli muhokamalar va keys-tahlillar orqali qadriyatlar va kasbiy faoliyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ochib beriladi. Natijada bo'lajak o'qituvchilar loyihalarni formal vazifa sifatida emas, balki shaxsiy ma'naviy o'sish vositasi sifatida qabul qila boshlaydilar.

Uchinchi bosqich loyihalashtirish va faoliyatni rejalashtirish bosqichi hisoblanadi. Bu bosqichda bo'lajak o'qituvchilar ijtimoiy va pedagogik ahamiyatga ega bo'lgan muammolarni aniqlaydilar va ular asosida loyihalar ishlab chiqadilar. Xorijiy tajribalarda talabalarga loyiha mavzusini erkin tanlash imkoniyati berilishi motivatsiyani oshiradi. Shu sababli mazkur modelda ham loyihalar talabalarning qiziqishlari, ijtimoiy ehtiyojlar va ta'lim muassasasining tarbiyaviy maqsadlari uyg'unligida tanlanadi. Loyihalarning maqsadi, vazifalari, kutilgan natijalari va qadriyatli yo'naltirilgan indikatorlari aniq belgilab olinadi.

To'rtinchi bosqich amaliy-faoliyat bosqichi bo'lib, u modelning asosiy va eng faol qismi hisoblanadi. Bu bosqichda bo'lajak o'qituvchilar loyihalarni bevosita amalga oshiradilar. Xorijiy tajribalarda loyihalar real ta'lim yoki ijtimoiy muhitda o'tkazilishiga

katta e'tibor beriladi. Mazkur modelda ham talabalar maktablar, mahallalar, jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda faoliyat yuritadilar. Bu jarayonda ular axloqiy qaror qabul qilish, jamoada ishlash, ijtimoiy mas'uliyatni his qilish kabi qadriyatlarni amalda namoyon qiladilar. Pedagog bu bosqichda maslahatchi va fasilitator sifatida ishtirok etadi.

Beshinchi bosqich reflektiv-tahliliy bosqich hisoblanadi. Loyiha yakunlanganidan so'ng bo'lajak o'qituvchilar o'z faoliyati natijalarini tahlil qiladilar. Xorijiy tajribalarda ko'p qo'llanilib kelinayotgan "reflective journals", "portfolio" va "group reflection" kabi usullar qo'llaniladi. Mazkur modelda ham talabalar shaxsiy tajribalarini yozma va og'zaki shaklda ifoda etadilar, o'z qadriyatlar tizimida qanday o'zgarishlar bo'lganini anglaydilar. Bu bosqichda ma'naviy-axloqiy o'sishni ongli ravishda idrok etish ta'minlanadi.

Oltinchi bosqich baholash va barqarorlashtirish bosqichi bo'lib, u modelning samaradorligini aniqlashga xizmat qiladi. Bu bosqichda loyihalar natijalari kompleks baholanadi. Baholash faqat akademik ko'rsatkichlar bilan cheklanib qolmay, balki qadriyatli munosabatlarning shakllanish darajasini ham qamrab oladi. Xorijiy tajribalarda qualitative assessment keng qo'llaniladi. Mazkur modelda ham ijtimoiy faollik, mas'uliyat, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati kabi indikatorlar asosida baholash amalga oshiriladi. Olingan natijalar ta'lim jarayoniga qayta integratsiya qilinib, loyihaviy faoliyatning uzluksizligi ta'minlanadi.

Xulosa qilib aytganda, modelni amalga joriy etishning bosqichma-bosqich tashkil etilishi loyihaviy faoliyatning tarbiyaviy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqaradi. Bu jarayon bo'lajak o'qituvchilarda qadriyatli munosabatlarni shakllantirishni tizimli, ilmiy asoslangan va barqaror xarakterga ega qilish imkonini beradi hamda ularning ma'naviy-axloqiy identitetini chuqur va izchil rivojlantirishga xizmat qiladi.

Taklif etilgan modelning samaradorligini aniqlash maqsadida pedagogik eksperiment o'tkazish zaruriyati yuzaga keladi. Eksperiment dizayni bo'lajak o'qituvchilarda loyihaviy faoliyat orqali qadriyatli munosabatlarni shakllantirish jarayonini ilmiy asosda baholashga xizmat qiladi. Pedagogik tadqiqotlarda qabul

qilingan talablarga muvofiq ravishda eksperiment tizimli, bosqichma-bosqich va nazorat qilinadigan sharoitda tashkil etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 27-iyuldagi "Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish shora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3151-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/3286194>.
2. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida demokratik islohotlar yo'lini qat'iy davom ettiramiz // "Xalq so'zi" gazetasi, 2021-yil 7-noyabr, №238 (8018).
3. Askarov A.D. Oliy ta'lim muassasalari sifat menejmentini takomillashtirish // Monografiya. – Termiz, TerDU, 2022. – B. 156 b.
4. Mamatqulov S. Ta'lim sifatini monitoring qilish bo'yicha xorijiy tajriba// O'zbekistonda oliy ta'lim. Ilmiy, o'quv-uslubiy va tahliliy jurnal. 2023.№3, ISSN 2181-3051. – B. 39-49